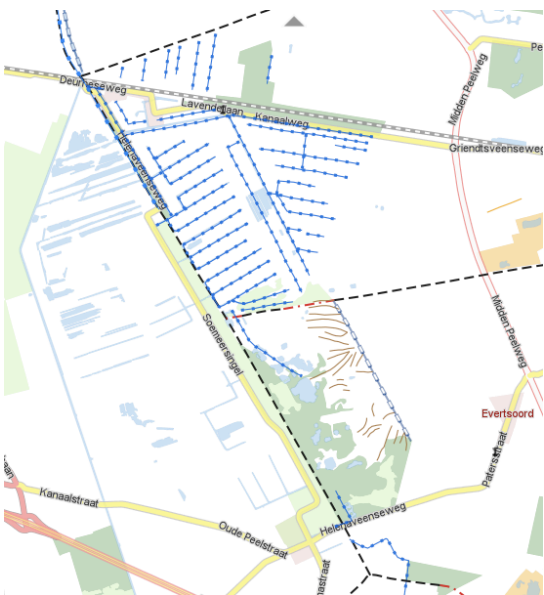

Peelvenen

Life + Cultuurhistorie

-Mariapeel- Natuur en Cultuur hand in hand

Alles van waarde is weerloos

DE ZEER OUDE ZINGT

er is niet meer bij weinig
noch is er minder
nog is onzeker wat er was
wat wordt wordt willoos
eerst als het is is het ernst
het herinnert zich heilloos
en blijft ijlings

alles van waarde is weerloos
wordt van aanraakbaarheid rijk
en aan alles gelijk

als het hart van de tijd
als het hart van de tijd

Lucebert 1974

Inhoudsopgave

0 Inleiding	3
1 De Cultuurhistorische waarde volgens de nota Belvédère	4
2 De Cultuurhistorische waarde volgens de Cultuurhistorische Waardenkaart Limburg	5
3 De Cultuurhistorische waarde vanwege de peelraamstelling die door het gebied loopt.	6
4 De Cultuurhistorische waarde zoals beschreven door Theo Janssen.	7
5 Natuur en Cultuur hand in hand: De maatregelen	8
5.1 Het Defensiekanaal	9
5.1.1 Het Defensiekanaal lang de Kerkkuilenweg.	10
5.1.2 Het Defensiekanaal op Horsters grondgebied.	10
5.2 De Driehonderd bunders en de Horster driehoek.	11
5.2.1 De wijken in het gebied van de driehonderd bunders	11
5.2.2 De archeologische resten van het Laat Palaeolithicum	11
5.2.3 Het kappen van de bomen	11
5.2.4 De Horster Driehoek.	12
5.3 Bosbessen verwijderen.	12
Bijlage1 , De brochure	
Bijlage 2: Schets “verondiepen” Defensiekanaal	
Bijlage 3 Patronen cultuurhistorische waardenkaart Limburg	
Bijlage 4 Fijne verveningspatronen	

Inleiding .

Dit rapport bevat een nadere uitwerking van het inrichtingsplan voor de Mariapeel, waarbij rekening wordt gehouden met zowel de natuurontwikkeling als de cultuurhistorie.

In de huidige plannen speelt de cultuurhistorische waarde van de Mariapeel nauwelijks een rol.

Inputdocumenten zijn:

- [1] Peelvenen-Mariapeel – Inrichtingsplan
- [2] Life+ peelvenen maatregelenkaart plus toelichting (versie 10 april 2014)

In de eerste twee documenten komen door de focus op de natuurnatuur, de cultuurhistorische aspecten niet of nauwelijks aan bod. Onterecht want de Mariapeel is een cultuurhistorische schatkamer, die in de volgende drie documenten van rijk en provincie duidelijk beschreven staat:

- [3] Belvédère nota, bijlage gebieden
- [4] Cultuurhistorische waardenkaart Limburg
- [5] Beschrijving rijksmonument defensiekanaal

- [6] Reizen door de Oude Peel Theo Janssen 2004

Daar waar men zich in het inrichtingsplan [1] nog op de vlakte houdt over de te nemen maatregelen wordt in de uitwerking duidelijk dat er geen aandacht besteed wordt aan de cultuur historische waarde van het gebied zoals beschreven in [3] t/m [5] maar zeker ook in [6]

Dit rapport poogt in deze ommissie te voorzien en geeft alternatieven.

Stichting Behoud Natuurlijk Helenaveen

18-06-2014

Leeshulp:

Voor de snelle lezer zijn de belangrijkste trefwoorden **licht geel** gekleurd.

1 De Cultuurhistorische waarde volgens de nota Belvédère

De cultuurhistorische waarde van Mariaveen blijkt heel erg duidelijk uit het feit dat ze expliciet beschreven wordt in de *Nota Belvedere*, de **beleidsnota** over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting.

In de beschrijving van de gebieden staat o.a. over de Mariapeel:

Par 6-66 Helenaveen Griendtsveen.

Fysieke dragers

- de **archeologische** resten van het Laat Palaeolithicum tot halverwege het Midden Neolithicum,
- typerend en uniek **wijkenpatroon** met drietand- systeem,
- de **Peelraamstelling** die door het gebied loopt.

Inventarisatie van de beleidskansen

- **instandhouden** van de cultuurhistorische waarden bij hoogveenregeneratie in de huidige natuurgebieden,

Beheer en gebruik

- het beheer van de natuurgebieden mede richten op **instandhouding en versterking** van de cultuur- historische identiteit (beheer door Staatsbos- beheer),

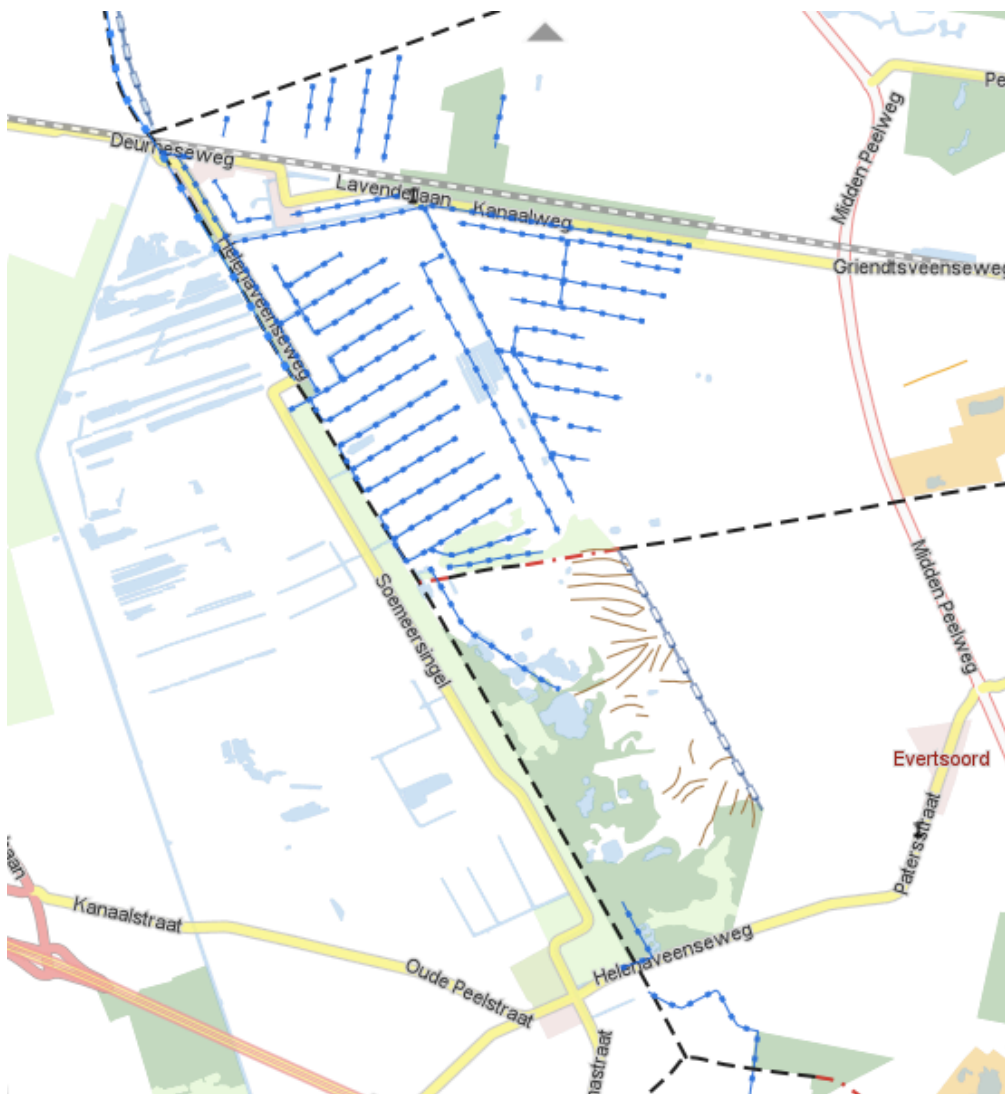
2 De Cultuurhistorische waarde volgens de cultuurhistorische Waardenkaart Limburg.

Een ander belangrijk **beleidsdocument** dat steeds gebruikt wordt bij het maken van plannen die gebied of landschap beïnvloeden is de *Cultuurhistorische Waardenkaart Limburg*

Limburg hecht veel waarde aan haar grote schat aan cultuurhistorie. Daarom heeft de Provincie het initiatief genomen om het archeologisch, bouwhistorisch, en de historische geografie te inventariseren, en voor de hele provincie Limburg te presenteren. Het resultaat van deze inventarisatie is de Cultuur Historische Waardenkaart Limburg.

De onderstaande afbeelding geeft de uitsnede Griendtsveen Helenaveen.

Hierop zijn behalve de **wijken en het defensiekanaal** ook de historische peelbanen nabij Evertsoord aangegeven.

Figuur 1 Cultuurhistorische waardenkaart Limburg

3 De Cultuurhistorische waarde vanwege de **peelraamstelling** die door het gebied loopt.

Rijksmonument nummer: 526558

Gracht
1939

Beschrijving Peelkanaal

*Inleiding Toen in 1937 was besloten om de Peel-Raamstelling ook noordelijk van het moeilijk begaanbare en gemakkelijk op de accessen te verdedigen Peelgebied tussen Deurne en Weert door te trekken, werd, geheel in de geest van de tijd, besloten dat allereerst de verdediging tegen pantserwagens en tanks van belang was. Daartoe was de aanleg van een anti-tankgracht noodzakelijk, waarvan het tracé in 1937 verkend werd. Deze ANTI-TANKGRACHT, toentertijd bekend als het Defensiekanaal, thans Peelkanaal, werd door de Nederlandsche Heidemij en de Grontmij aangelegd in 1939. Daar de gracht ook tot doel had de waterhuishouding in de agrarische streek te verbeteren, was het mogelijk het kanaal in het kader van de werkverschaffing met inzet van veel werkelozen te graven. Het tracé van de gracht werd deels bepaald door de reeds bestaande ontginningen, de waterhuishoudkundige eisen en voorts was het verkrijgen van een zo gunstig mogelijk schootsveld een element waarmee rekening moest worden gehouden. Omschrijving Het Defensie- of Peelkanaal komt bij het acces van Griendtsveen op Horsters grondgebied, maar splitst zich daar direct in drie (oudere, 19e eeuwse) veenontginningskanalen: de Helenavaart, Kanaal van Deurne en Griendtsveenkanaal. De verbinding tussen het Defensie- of Peelkanaal ten noorden van het acces en de 'kanalenvork' ten zuiden van het acces, is pas na 1940 tot stand gekomen. Ten zuiden van het acces is ook is nog een stuk Defensiekanaal welke haaks ligt op het Griendtsveenkanaal en min of meer parallel loopt met de Helenavaart. Aan dit zuidelijke stukje anti-tankgracht zijn echter geen kazematten opgesteld. De gracht heeft op **Horsters** grondgebied een lengte van **bijna drie kilometer**. De gracht loopt verder op **Sevenums** grondgebied, alwaar tussen de gemeentegrens in het noorden en de **Kerkuilenweg** in het zuiden nog een kleine **twee kilometer** gracht is te vinden. Het kanaal heeft (oorspronkelijk) een breedte van tien meter en een diepte van 1,8 meter. Waardering De anti-tankgracht, Defensiekanaal of Peelkanaal genaamd, is van algemeen belang en heeft cultuurhistorische waarde als bijzondere uitdrukking van een culturele en geografische ontwikkeling, namelijk de versterking en daaropvolgende verdediging van Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog en is als zodanig een belangrijk document van de militaire geschiedenis. Het is architectuur- en bouwhistorisch van belang wegens het bijzondere materiaalgebruik en de toepassing van moderne materialen en technieken, met name in het aanpassen van de waterhuishouding voor militaire doeleinden. Het is ook van belang voor de typologische ontwikkeling van diverse verdedigingsobjecten- en structuren inzake de nationale landsverdediging. De anti-tankgracht heeft ensemblewaarden als essentieel onderdeel van een groter geheel: enerzijds als onderdeel van de landsverdediging (het geheel aan stellingen aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog), en anderzijds als belangrijk (structurend) onderdeel van het Peelgebied dat als militair landschap cultuurhistorisch van belang is. De anti-tankgracht heeft een bijzondere historisch-ruimtelijke relatie met wegen, wateren en bodemgesteldheid van het gebied. Deze verweving geeft het complex ook een grote belevingswaarde. Verder moet gewezen worden op **de gaafheid van het Defensiekanaal**. De anti-tankgracht is nog nagenoeg **compleet en ongeschonden** en daarbij is het als grootschalig militair complex en herinnering aan een grootscheeps uitgevoerde verdedigingsmaatregel in relatie met de Tweede Wereldoorlog in Limburg **zeldzaam**.*

Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

4 De Cultuurhistorische waarde zoals beschreven door Theo Janssen.

Theo Jansen Oud Districtshoofd bij SBB is een van de weinigen die zich oprecht interesseerde voor de cultuurhistorie en het bovendien ook opschreef.

Met betrekking tot de Mariapeel schreef hij onder andere:

*De verving van het Mariaveen is gedeeltelijk uitgevoerd door de Maatschappij Helenaveen. Een groot deel is in boerenturfwinning afgegraven. In dit complex komen ongeveer 100 ha boerenturfputten voor die grotendeels weer zijn dichtgegroeid met hoogveenplanten. Het is vermoedelijk **het grootste en fraaiste boerenturfputtencomplex** van de Nederlandse hoogvenen*

.....Ontelbare sporen verspreid over het gebied vertellen hun verhaal.....

*Ten oosten van wijk 9 en tien in de Driehonderd Bunders is het begreppelings patroon van de **"boekweitbrandcultuur"** nog ongestoord.*

*De patronen van de **wilde boeren** verving en de **geordende boeren** verving zijn vooral op infrarode luchtfoto's duidelijk herkenbaar.*

Honderden subtiele sporen van menselijke activiteiten, elders in de streek uitgewist, zijn hier intact gebleven

*De karresporen en de hoefslag van paarden zijn ingekerfd in de **oude veenwegen**. Het patroon van **boerenputten** is gespaard.*

*Alle sporen van de verdedigingslinie, **de Peel-raamstelling**, de defensiekanalen en de kazematten getuigen van de Peel als militair vennoot. De Peel-raamstelling is voorgedragen voor de rijksmonumentenlijst.*

***Bomtrechters** en **loopgraven** herinneren aan de stationering van Duits luchtafweer in Mariaveen.....*

*In Mariaveen zijn nog sporen van de interessante **zomerwijken** te vinden....*

5 Natuur en Cultuur hand in hand, **de maatregelen en de alternatieven**

Het zal gezien het bovenstaande duidelijk zijn dat alle werkzaamheden in het gebied met de **grootste voorzichtigheid** dienen te geschieden.

Een en ander hoeft zeker niet te betekenen dat de natuurdoelen niet gehaald zullen worden. Integendeel door met voorzichtigheid en liefde te werk te gaan ontstaan zelfs nieuwe kansen.

Hieronder wordt een nadere invulling gegeven voor de diverse deelaspecten van het plan.

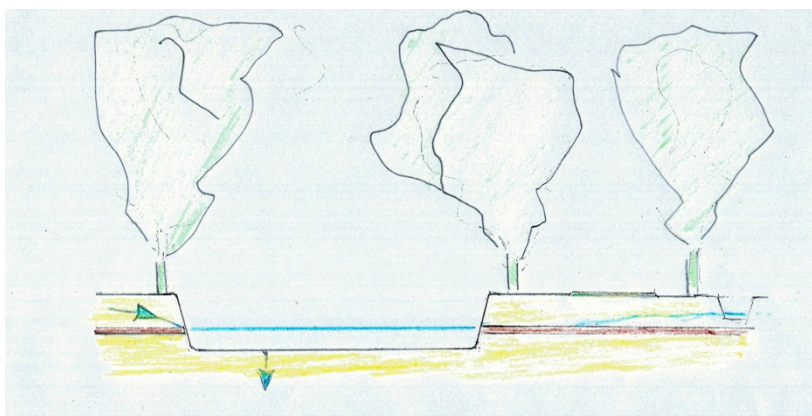
5.1 Het Defensiekanaal

5.1.1 Het Defensiekanaal langs de Kerckuilenweg.

Stoppen van drainerende werking.

Het kanaal doorbreekt een leemlaag en heeft daardoor een drainerende werking. Deze drainerende werking kan gestopt worden door het bedekken van de bodem met een **kleilaag**.

Onderstaande tekeningen geven de diverse scenario's hiervoor aan

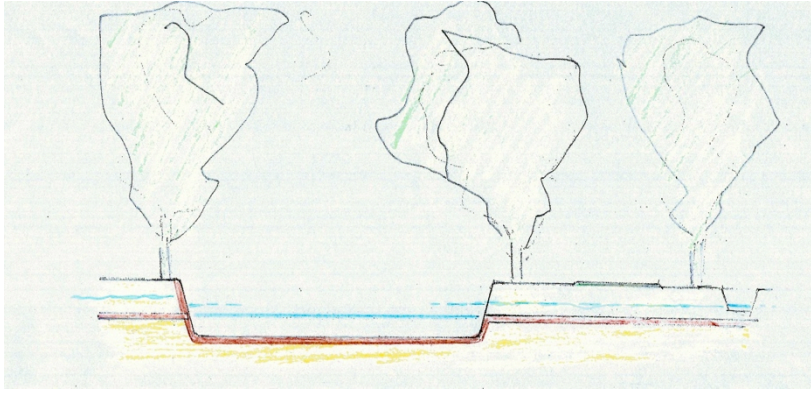
Figuur 2 Huidige situatie, drainerende werking maar heel erg mooi.

Figuur 3 In het huidige plan voorgestelde oplossing.

Opvullen met zand en klei tot 50 cm onder het maaiveld.

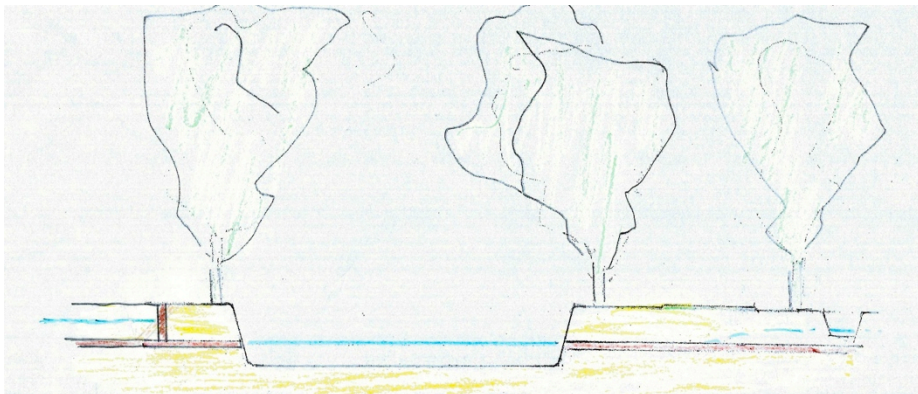
Defensiekanaal verandert in boomloze kale strook.

Figuur 4 Alternatief 1 Ideale situatie voor natuur en cultuur

Bodem bedekt met klei en een dunne laag zand ter bescherming , schaduw tegen dichtgroeien, hoge belevingswaarde.

De oorspronkelijke maten 10 mx 1,8 m blijven bewaard

Figuur 5 Alternatief 2 met bentoniet of kleiwand in kade(s).

Het minst ingrijpende en gemakkelijkst uit te voeren alternatief dat ook voldoet aan alle voorwaarden.

Een voordeel van het op deze alternatieve manier van afsluiten is dat compartimentering in het kanaal niet meer nodig is en dat de ontsierende dammen in het rijksmonument verwijderd kunnen worden.

De bomen langs het kanaal.

Zuiver uit historisch perspectief zouden er geen bomen moeten staan op de kanaalkanten, het is immers een verdedigingslinie waar een vrij schootsveld bij hoort.

Het huidige beeld is echter zo idyllisch en heeft een dermate grote belevingswaarde dat het kappen de bomen op **grote weerstand** bij de recreatieve gebruikers zal stuiten.

Bovendien hebben de bomen er door hun **schaduw** al die jaren voor gezorgd dat het kanaal niet dichtgegroeid is.

Dit is reden genoeg om de bomen zoveel mogelijk te sparen . Dit kan door de werkzaamheden van twee kanten en ook vanuit het kanaal zelf uit te voeren.

Als gekozen wordt voor het alternatief met een bentonietscherm kunnen de bomen natuurlijk helemaal gemakkelijk blijven staan.

5.1.2 Het Defensiekanaal op Horsters grondgebied.

(in het huidige plan hoofdwijk genoemd)

Hier wordt geen leemlaag doorsneden (?) en is voorgesteld om het kanaal op te vullen met aangevoerd zand. Op andere plaatsen wordt de kade verwijderd.

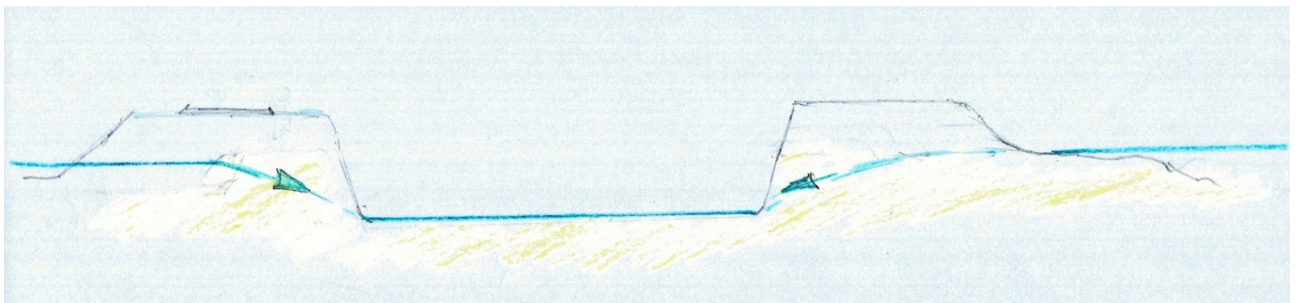
Het zal duidelijk zijn dat dit in verband met de cultuurhistorische waarden een onmogelijk scenario is.

Om de eventueel drainerende werking van het kanaal tegen te gaan en het tegelijk de Peel Raamstelling te behouden voor het nageslacht is het veel beter ook hier een dunne leemlaag met zandbescherming op de bodem aan te brengen. (eventueel bentoniet matten)

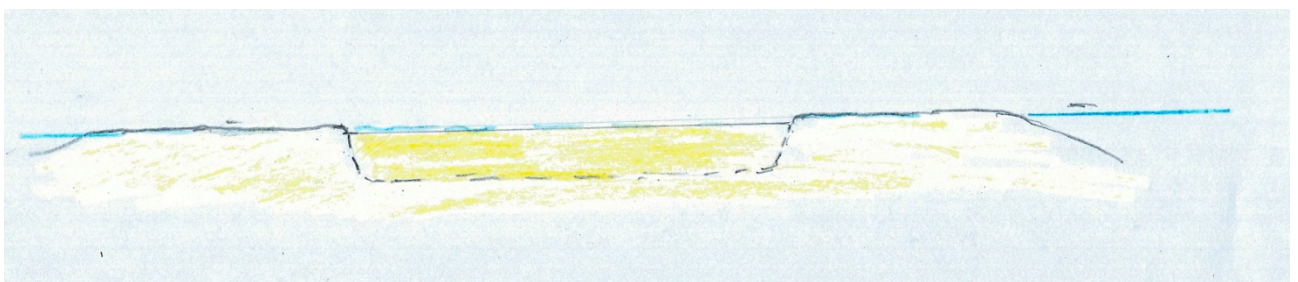
Groot voordeel van deze werkwijze is dat het de mogelijkheid biedt het kanaal weer in zijn volle glorie te restaureren zonder dat het extra geld kost. Ook de plaatsen waar een aantal jaren geleden de zand dijk half in het kanaal terecht is gekomen kan zo het kanaal weer in oude luister worden teruggebracht Ook hier kan de compartimentering minder rigoureuus en subtieler worden zo die al nodig is.

De werkzaamheden kunnen gemakkelijk vanaf de bestaande zanddijk plaats vinden

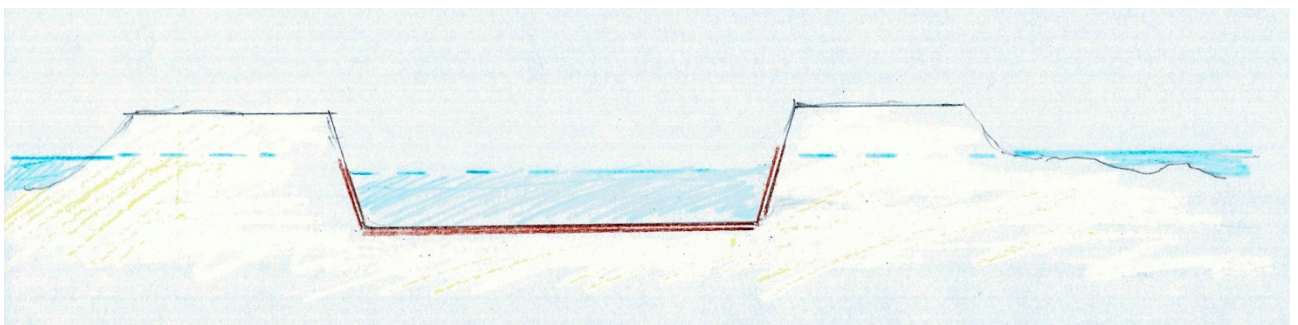
Ook het ontbrekende stukje in de knik kan zo hersteld worden.

Figuur 6 Defensiekanaal over Horster gebied, wellicht(?) drainerende werking.

Figuur 7 Defensiekanaal wordt volgens het SBB plan compleet gedempt.

Figuur 8 Cultuurhistorisch alternatief dat voldoet aan de natuurdoelstelling.

5.2 De Driehonderd bunders en de Horster driehoek.

5.2.1 De wijken in het gebied van de driehonderd bunders

Hier doorsnijden de wijken in de hoge stukken (grofweg $\frac{3}{4}$ van de (drie)tanden) de zandige ondergrond.

Deze hoge stukken moeten dienen als inzijgingsgebied en daarom worden daar alle bomen gekapt.

In de eerste uitwerking als weergegeven in de brochure wordt verder gesproken van dempen van de droge wijken door de kades er eenvoudigweg in te schuiven. Dit wordt eufemistisch dempen watergangen genoemd. (zie bijlage scan brochure)

Het zal duidelijk zijn dat ook dit cultuurhistorisch gezien een **onacceptabele gang van zaken** is.

Weliswaar zorgen de wijken voor drainering van de toch al droge bovenlaag, maar dit hoeft geen bezwaar te zijn hoogstens zorgen zij ervoor dat de begroeiing van een iets droger type zal zijn (bij goed beheer heide of pijpestrootje), maar dit is eerder een voordeel dan een nadeel omdat dergelijke begroeiing verdamping tegen gaat en er meer water naar de natte gedeelten gaat.

Het SBB plan voorziet in opvulling met materiaal uit de omgeving. Dit materiaal heeft geen afsluitende werking. Het opvullen heeft en dus nauwelijks effect op de hydrologie van het gebied. Hoogstens op de verblijfstijd van het water in de hoge stukken, maar dit effect is minimaal en zeer moeilijk te kwantificeren.

Figuur 9 Droge en natte wijk. Dempnen voegt niets of bijna niets toe.

Het is duidelijk dat **dempnen** van de droge of bijna droge wijken en andere vervenings artefacten **geen effect** heeft op de totale hoeveelheid inzijgend water.

Hetzelfde geldt voor de raaisloten en andere cultuurhistorisch belangrijke relieken van de vervening, maar zeker ook voor de greppels die verband houden met de **boekweitbrandcultuur** [6] en de restanten van de **zomerwijken** in Mariaveen.

5.2.2 De archeologische resten van het Laat Palaeolithicum

Ook vanwege het aanwezig zijn van hoge archeologische verwachtingswaarden juist op de hoge zandruggen moet **zeer terughoudend** omgegaan worden met het verzetten van grond. In feite mag hier helemaal **niet** gerommeld worden in het oppervlak.

5.2.3 Het kappen van de bomen

Om verdamping tegen te gaan worden zeer veel bomen gekapt in deels moeilijk toegankelijk terrein.

Vanwege het **fijnmazige net van cultuurhistorisch sporen** moet zeer omzichtig te werk gegaan worden met grote machines.

Wellicht is de beste manier om te opereren vanaf de dijk langs het defensiekanaal en zoveel mogelijk over de wijk dijken of waar dat kan over de bodem.

Voor de tussenliggende stukken is het te overwegen om met paarden of met kabellieren te verslepen. Hier hebben we hetzelfde voordeel van het drietandsysteem als vroeger, nergens ben je meer dan 100 meter van een wijk af.

5.2.4 De Horster Driehoek.

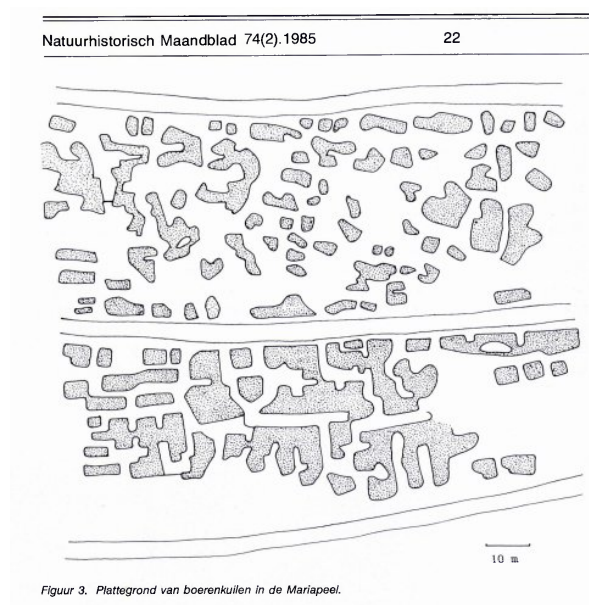
In de Horster Driehoek gelden dezelfde uitgangspunten.

- **Droge wijken** zoveel mogelijk met rust laten of hoogstens onopvallend compartimenteren.
- **Drainerende wijken** voorzien van een leembodem.
- Bomen verwijderen zonder de bestaande **oppervlakte profielen** te beschadigen.
- Geen grondverzet op de hoge plekken vanwege de **archeologische waarden**.

5.3 Bosbessen verwijderen.

Het zal duidelijk zijn dat het verwijderen van de bosbessen eveneens moet geschieden zonder dat **cultuurhistorische patronen** verstoord worden. Dit zal veel aandacht en overleg vereisen omdat ze met name in de buurt van de boerenkuilen te vinden zijn.

Tussen de boerenkuilen is uittrekken **niet acceptabel** vanwege schade aan de cultuurhistorische patronen. Hier zal maatwerk geleverd moeten worden.

Figuur 10 Afbeelding uit artikel van Hans Joosten over de historische en natuurhistorische kwaliteiten van de boerenkuilen.

Bijlagen

Bijlage1 , De brochure

Bijlage 2: Schets “verondiepen” Defensiekanaal

Bijlage 3 De cultuurhistorische waardenkaart Limburg

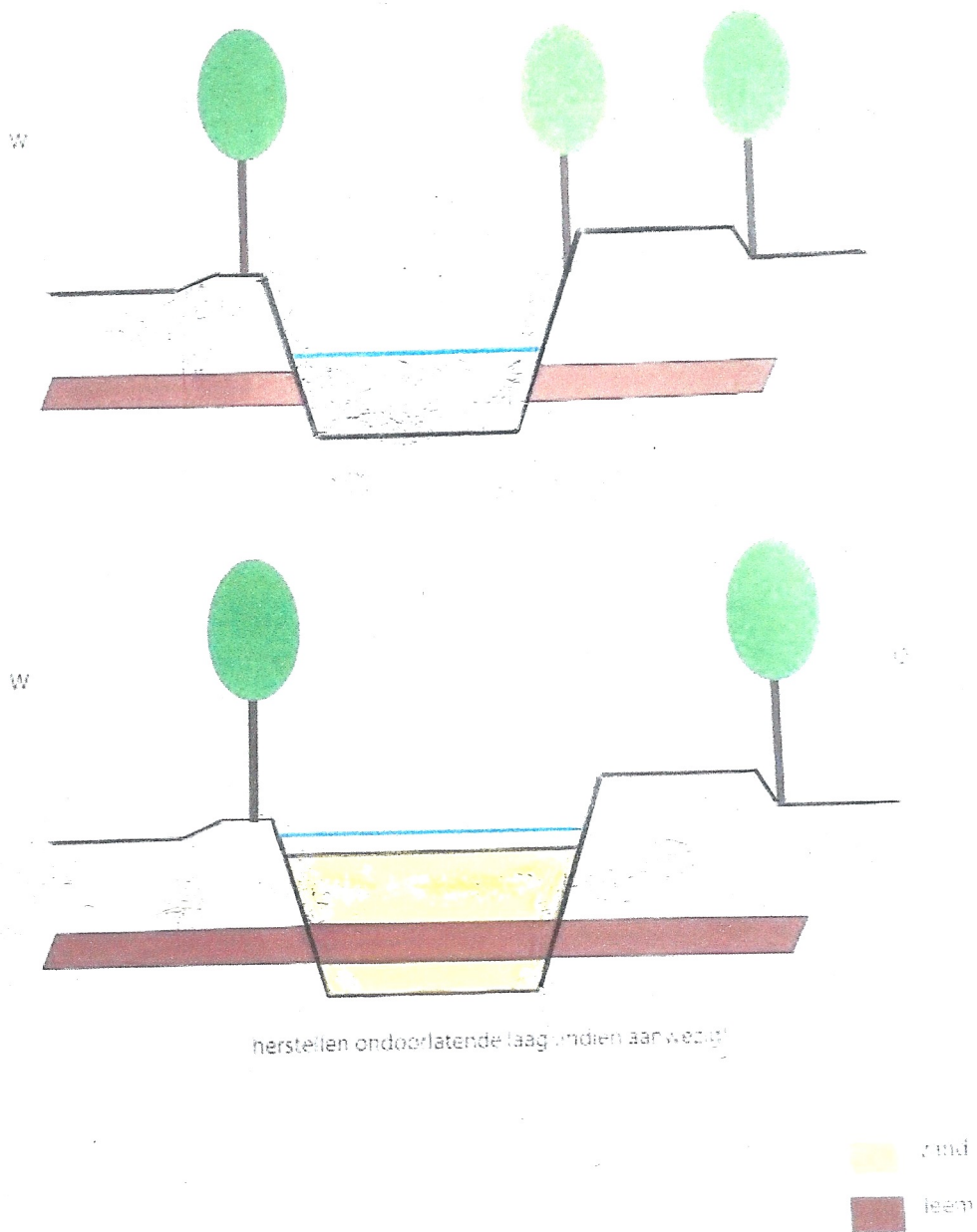
Bijlage 4 Vernietiging verveningspatroon

Bijlage 1 , De brochure die de cultuurhistorische alarmbellen deed afgaan.

Bijlage 2: Schets “verondiepen” Defensiekanaal

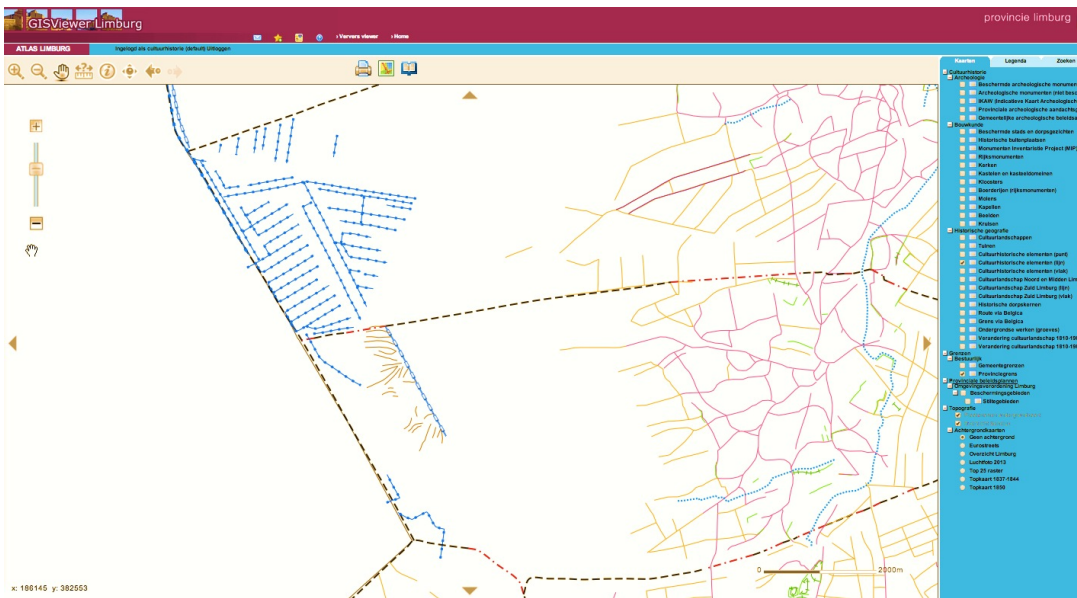
C. Principe profiel te verondiepen Defensiekanaal

*Het defensiekanaal wordt volgens het plan volgestort tot 50 cm onder het maaiveld.
Dit wordt eufemistisch verondiepen genoemd.*

Bijlage 3

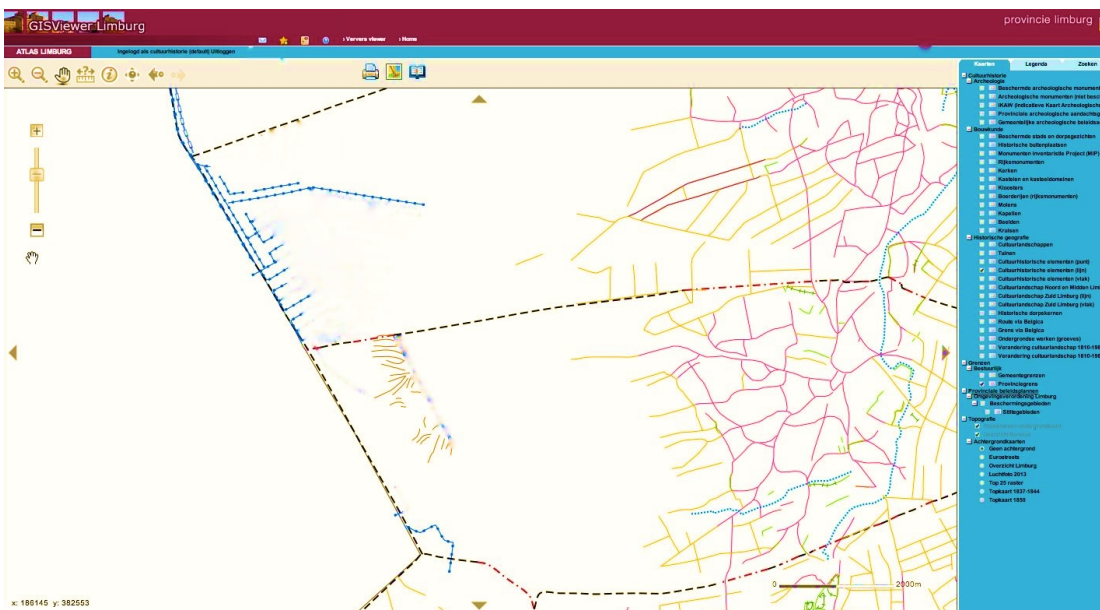
Cultuurhistorische waardenkaart Limburg met uniek wijkenpatroon

Letterlijk uit nota Belvédère:

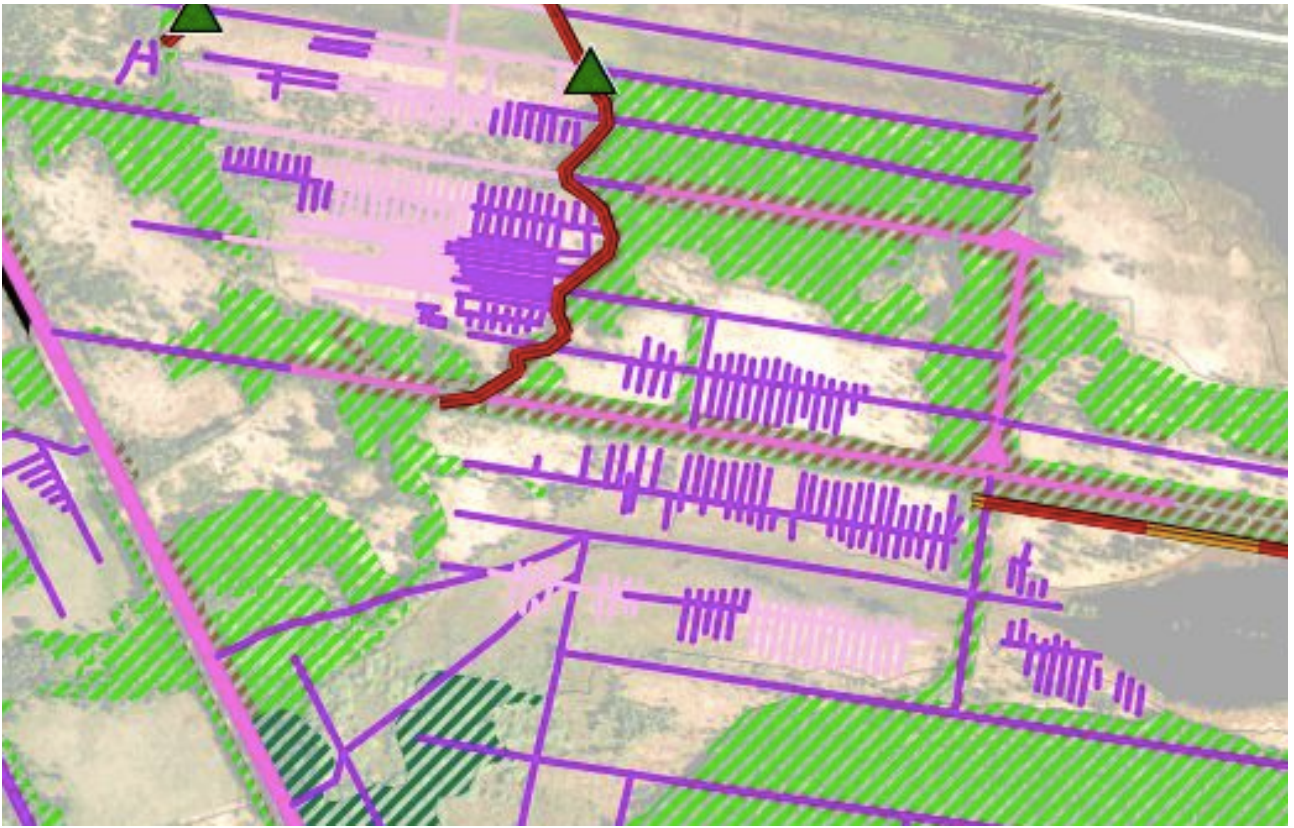
- Instandhouden van de cultuurhistorische waarden bij hoogveenregeneratie in de huidige natuurgebieden,
- het beheer van de natuurgebieden mede richten op instandhouding en versterking van de cultuur- historische identiteit (beheer door Staatsbos- beheer),

Wat overblijft na demping “watergangen”

Bijlage 4 Detail maatregelenkaart

Mariapeel –cultuur en natuur hand in hand.

Ook het fraaie verversingspatroon wordt gedempt (paars)

*Het begin van het defensiekanaal (Rijksmonument) aan de Kerkkuielenweg juni 2014.
Over een jaar een strook zand zonder bomen?*